

*О. Ю. Бобровська,
д-р наук держ. упр., проф., завідувач кафедри економіки та
регіональної економічної політики Дніпропетровський регіональний інститут державного
управління Національної академії державного управління при Президентіві України
А. С. Зеніна-Біличенко,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту організацій і адміністрування,
Дніпродзержинський державний технічний університет*

ВРАХУВАННЯ СТРУКТУРНИХ ЗМІН У СТРАТЕГІЯХ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

*O. Y. Bobrovska,
Ph.D. in Public Administration, Professor, Head of the Department of Economy and Regional Economic Policy Dnipropetrovs'k
Regional Institute of Public Administration National Academy of Public Administration under the President of Ukraine
A. S. Zenina-Bilichenko,
Ph.D., assistant professor of organizational management and administration Dneprodzerzhinsk State Technical University*

INCORPORATION OF STRUCTURAL CHANGES IN STRATEGY OF REGIONAL DEVELOPMENT

У статті досліджено і узагальнено напрями аналізу структурних зрушень регіональної економіки і чинники впливу на формування її структурної досконалості.

The article examines and summarizes trends and structural changes of the regional economy and factors of influence on the formation of structural perfection.

Ключові слова: регіональна економіка, темпи економічного зростання, соціально-економічні показники, валовий регіональний продукт, раціональна структура.

Key words: regional economics, economic growth, socio-economic indicators, gross regional product, rational structure.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Характерною рисою ефективної економіки регіонів є обсяги і рівень використання виробничих ресурсів та стійка динаміка результативних показників економічної діяльності.

У сучасних умовах господарювання фактори економічного розвитку регіонів суттєво змінились. Якщо раніше економіка розвивалася за рахунок розширення відтворення виробничих ресурсів, у т.ч. потужностей, технологій, сировини, робочої сили, то тепер вирішення проблеми забезпечення сталості економічного розвитку все більше стає залежним від підвищення ефективності використання наявних виробничих ресурсів, їх обсягу, раціонального сполучення в процесах виробництва, побудови та дотримання обґрунтованої структурної політики розвитку видів економічної діяльності та ефективності управління. Впливовим чинником підвищення темпів економічного розвитку стає врахування структурно-формуючих процесів діяльності, що створюють умови підвищення ефективності використовуваних ресурсів за рахунок збалансованості, гармонізації і сполучення параметрів і характеристик елементів процесів економічної діяльності, що забезпечують її системну цілісність економічного розвитку. Означені чинники визначають конкурентоспроможність продукції, товарів і послуг та суттєво впливають на обсяги і темпи створення економічних благ. Розуміння значущості визначених чинників актуалізує необхідність аналізу показників структурних змін в економічній діяльності регіонів з метою врахування їх тенденцій і динаміки в структурній політиці і в стратегіях економічного розвитку з метою ліквідації структурного дисбалансу і недопущення структурних зрушень, що гальмують і негативно впливають на темпи зростання економіки регіонів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблемам структурних трансформацій присвячені праці зарубіжних і вітчизняних вчених Й. Шумпетера, Д. Норта, С.А. Єрохіна, А.О. Амоші, С.С. Аптекара, А. Гальчинського, В. Гейця, А. Мельник та інших, які пов'язують структурні зміни із глобалізацією світового розвитку, інтернаціоналізацією світового господарства, інноваційними змінами у системі державного управління і розбудовою інституційної архітектури структурного реформування економіки, [1; 2] забезпеченням національної безпеки та національних інтересів [3] і її сутнісними характеристиками [2]. Втім, питання побудови раціональної структури ринкових регіональних господарюючих систем, формування інформаційно-аналітичної бази аналізу їх структурних трансформацій на регіональному рівні, врахування його ролі у формуванні політики структурних перетворень і його методичного забезпечення поки залишаються невирішеними.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Узагальнити і визначити напрями та показники структурних зрушень регіональної економіки для їх аналізу і врахування при розробці та обґрунтуванні Стратегії і Планів розвитку регіонів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Економічна система регіону представляє собою сукупність галузей і сфер, взаємопов'язаних суспільним поділом праці, які в процесі свого розвитку накопичують економічні блага, формують і відтворюють його економічний, соціальний і інший види потенціалу.

Структура економічної системи регіону віддзеркалює її внутрішню побудову: територіальну, галузеву, видову,

Таблиця 1. Динаміка основних соціально-економічних показників Дніпропетровської області

Назва показника	Роки				Середня величина
	2007	2008	2009	2010	
Чисельність наявного населення	1	1,40	1,39	1,37	1,28
Кількість зайнятого населення	1	1,0	0,97	0,99	0,98
Наявний дохід населення на одну особу	1	0,96	1,03	-	0,99
Витрати населення у розрахунку на одну особу	1	0,96	1,02	-	0,995
Середньомісячна заробітна плата	1	1,28	1,35	1,63	1,295
Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах)	1	1,5	1,3	1,63	1,33
на одну особу	1	1,48	1,33	1,66	1,34
Обсяг реалізованої промислової продукції (робіт, послуг)	1	1,38	1,0	1,52	1,2
на 1 особу	1	1,38	1,02	1,55	1,22
Експорт товарів і послуг на 1 особу	1	0,9	0,04	-	0,33
Імпорт товарів і послуг на 1 особу	1	1,28	0,53	-	0,87
Інвестиції в основний капітал (у фактичних цінах) на 1 особу	1	0,87	0,64	-	0,82
Кількість зареєстрованих безробітних	1	1,02	1,55	1,43	1,23
Прямі іноземні інвестиції в обл. на 1 особу	1	1,09	1,05	1,08	1,054

виробничу, соціальну, демографічну та процеси діяльності, які пов'язані між собою тісними взаємозв'язками і відносинами. Результатом їх взаємодії стає створення матеріально-речовинної і інституційної бази економічного розвитку. У межах існування економічної системи і плинну її процесів збагачуються їх соціально-економічні характеристики і формуються темпи їх зростання та визрівають умови для переходу стану системи в нову якість.

Важливими характеристиками раціональної структури економіки слід розглядати і рівень кооперації та спеціалізації, форми корпоративної співпраці і корпоративного партнерства, сучасність використовуваних організаційних форм суспільної праці та інші впливові чинники в

дань стає можливим за умови раціональної структури економічної системи, повного використання наявних ресурсів, інноваційних технологій, інтелектуальних управлінських методів господарювання та інших чинників.

У підтримці збалансованого розвитку економічної системи регіонів важлива роль належить його інформаційно-аналітичному забезпеченню, що обумовлює необхідність застосування системного аналізу динаміки її змін. Неможливо ефективно управляти будь-якою системою, явищем чи об'єктом не маючи про нього всебічної і глибокої інформації. Специфіка сучасних проблем управління, наприклад, пов'язані зі структурними елементами керування систем, їх раціональною побудовою і здатністю трансформуватися

галузевому і регіональному просторі економіки. Потужним і ключовим чинником і катализатором соціально-економічного розвитку регіону стає і збалансована галузева видова та інституційна структура економіки.

Однак темпи економічного зростання, які є узагальненими показниками економічної міцності ще не є гарантією довгострокового розвитку. Особливістю економічних благ є те, що в них входять не тільки результати поточної діяльності, а й елементи суспільного багатства, які накопичені за весь попередній період існування регіону чи країни. Вирішення багатьох зав-

Таблиця 2. Ланцюгові темпи росту продукції, випускаємої окремими галузями промисловості області і ВРП за період 2004–2012 рр.

Назва галузі промисловості	Роки										Середній темп росту
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Індекс ВРП	111,0	107,3	108,0	105,3	97,3	83,5	105,8	103,8	-	102,75	
Індекс промислової продукції	110,3	107,4	108,4	106,6	91,4	79,0	116,1	105,4	102,2	103,08	
в т.ч.											
Добувна промисловість	105,0	112,5	107,3	106,7	94,3	87,5	112,	101,9	103,8	103,40	
Переробна промисловість з неї	112,5	106,4	108,6	106,8	90,3	73,7	118,2	106,6	100,9	102,85	
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	120,8	118,7	111,0	109,2	101,3	86,9	97,9	107,4	107,4	106,65	
Легка промисловість	123,6	107,7	87,3	97,8	101,0	78,4	141,0	126,0	118,6	107,85	
Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	65,8	90,3	96,2	108,8	120,4	56,5	96,9	104,9	88,6	90,51	
Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	119,6	119,4	123,4	129,2	111,4	81,4	104,3	103,4	102,1	111,48	
Виробництво коксу, продуктів нафтопероблення	115,4	100,7	100,9	93,8	87,9	85,8	123,8	95,0	97,0	100,41	
Хімічна та нафтохімічна промисловість	120,7	116,2	96,8	105,0	97,3	81,8	108,6	97,7	101,9	103,01	
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	129,6	120,9	121,6	119,8	106,1	64,7	117,5	116,8	101,65	112,13	
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	106,4	10,6	111,1	106,7	84,2	73,9	114,1	100,6	100,9	99,7	
Машинобудування	125,8	119,7	96,3	103,9	106,6	61,3	161,7	126,1	97,6	112,68	
Виробництво та розподілення електричної енергії, газу та води	95,8	105,4	113,6	101,1	99,8	83,6	122,5	115,0	104,7	104,60	

Таблиця 3. Продуктивність праці одного працюючого

Показники	Роки		
	2009	2010	2011
ВРП усього у фактичних цінах, млн грн.	93331	116136	139559
ВРП у розрахунку на одну особу, у фактичних цінах, грн./год.	64912,3	81094,9	9768,3
Темпи росту ВРП на одну особу, у відсотках до попереднього року	83	126,31	120,04
Зайняте населення працездатного віку, тис. чол.	1437,8	1432,1	1429,2
Темпи росту зайнятості населення, у відсотках	98,5	99,6	99,8
Питомі витрати паливно-енергетичних ресурсів	25,3	25,1	24,7
Питомі витрати паливно-енергетичних ресурсів, у розрахунку на 1 особу, грн./чол.	17,596	17,527	17,282
Темпи зниження, у відсотках	-	99,6	98,6

Таблиця 4. Структура господарюючих суб'єктів за організаційними формами

Назва організаційно-правових форм	Роки				
	2006	2007	2008	2009	2010
1	2	3	4	5	6
Всього господарюючих суб'єктів, кількість	9917	10067	10259	10402	10532
Всього господарюючих суб'єктів, %	100	100	100	100	100
з них:					
Акціонерні товариства, всього	2536,00	2469,00	2421,00	2349,00	2283,00
Акціонерні товариства, %	25,57	24,52	23,59	22,58	21,67
Асоціації, всього	152,00	164,00	182,00	189,00	193,00
Асоціації, %	1,53	1,62	1,77	1,81	1,83
Корпорації, всього	79,00	79,00	81,00	88,00	88,00
Корпорації, %	0,79	0,78	0,78	0,84	0,83
Заклади і установи, всього	8,00	13,00	42,00	51,00	53,00
Заклади і установи, %	0,08	0,13	0,40	0,49	0,50
Фермерські господарства, всього	4000,00	4045,00	4053,00	4046,00	4009,00
Фермерські господарства, %	40,33	40,18	39,50	38,89	38,06
Громадські організації та інші, всього	3042,00	3197,00	3380,00	3579,00	3806,00
Громадські організації та інші, %	30,67	31,75	32,94	33,40	36,13

відповідно до змін і вимог оточуючого середовища. Головне призначення аналізу оцінки структурної збалансованості економічної системи регіону для цілей ефективного управління, в першу чергу, повинно визначатись не математичними формулами розрахунків показників структури економіки, а концептуалізацією його цілей, завдань, обраними підходами, методами, установами, правилами та їх змістовним методологічним інструментарієм.

Згідно з терміном "структурний аналіз", архітектура економіки регіону повинна бути представлена кількісними характеристиками і їх описом, але враховуючи їх множину і обмеженість даних регіональної статистики на першому кроці аналізу, за доцільне слід визнати виокремлення стану структури економіки за динамікою показника сукупного суспільного продукту — валового регіонального продукту (ВРП) загалом і в роз-

Таблиця 5. Темп зміни структури господарюючих суб'єктів Дніпропетровської області за 2006—2010 роки

Назва організаційно-правових форм	Темп росту				Середній темп росту
	2007/2006	2008/2007	2009/2008	2010/2009	
Всього господарюючих суб'єктів, з них:	1,05	1,05	1,03	1,02	1,04
Акціонерні товариства	0,92	0,94	0,94	0,95	0,94
Асоціації	1,02	1,06	1,01	1,00	1,02
Корпорації	0,95	0,98	1,05	0,98	0,99
Заклади і установи	1,54	3,09	1,18	1,02	1,71
Фермерські господарства	0,96	0,96	0,97	0,97	0,96
Громадські організації та інші	1,00	1,01	1,03	1,04	1,02
Із загальної кількості господарюючих суб'єктів:					
державних підприємств	0,92	0,93	0,94	0,95	0,94
комунальних підприємств	0,95	0,95	0,97	0,98	0,96

рахунку на душу населення і ресурсів, які були задіяні у формуванні цих показників.

Досліджуючи питання побудови раціональної структури економічної системи регіону, слід визначити і сутнісні характеристики усіх її складових. До останніх у межах здійсненого дослідження були віднесені виробничі ресурси, структура суб'єктів господарювання та результати діяльності галузей промисловості. І хоч вони представляють тільки частку впливових структурних чинників, вони є її вагомими складовими. Крім статистичних даних, результати структурних перетворень передбачаються структурною політикою держави, політикою структурних перетворень, програмами структурної перебудови, цільовими програмами, національними і регіональними проектами та іншими інституційними інструментами і важелями впливу. Протягом 1999—2009 рр. в Україні було прийнято 21 стратегію розвитку регіонів [2]. Але, як свідчать виявлені тенденції їх економічного розвитку, запроваджувані державні і регіональні заходи поки не забезпечили очікуваний результат.

Спроба безпосереднього відстеження динамізму результатів функціонування регіональної економіки із динамікою структурних змін виробничих ресурсів та їх порівняльний аналіз була зроблена на прикладі Дніпропетровської області. У складі аналізованих чинників розглянуто динаміку показників соціально-економічного розвитку, динаміку і структуру валового регіонального продукту, обсяги реалізованої продукції та існуючі зв'язки між показниками результатів використання ресурсної бази з показниками структурних змін.

Динаміка основних соціально-економічних показників області, наведена в таблиці 1, не проілюструвала стійку динаміку зростання економіки. А темпи зростання валового регіонального продукту на одну особу були меншими, ніж темпи росту заробітної плати.

Втім, аналіз зміни структури ВРП і обсягів виробництва за галузями промисловості Дніпропетровської області за 2004—2011 роки, наведений в таблиці 2, засвідчив, що економічним підсумком роботи промисловості за 2004—2012 рр. стало зростання середніх темпів виробництва продукції відносно базового року на 3,08%. Воно спостерігалось практично в усіх галузях промисловості. При цьому середній темп зростання ВРП склав 2,75%, що на 0,33% менше, ніж загальні темпи росту промисловості.

Достатньо успішними за аналізований період були показники виробітку ВРП на одного працюючого (табл. 3). Зменшувалась питома вага і витрат паливно-енергетичних ресурсів.

Суттєві зміни в економічному просторі відбулись і в структурі господарюючих суб'єктів. Так, "вертикальна" структура господарюючих суб'єктів області за організаційними формами, наведена в таблиці 4, ілюструє, з одного боку, стабільне збільшення їх загальної кількості, але при цьому спостерігається зменшення господарюючих суб'єктів у ключових галузях промисловості і сільському господарстві.

Кількісні зміни в промисловості і сільському господарстві господарюючих суб'єктів супроводжувались і змінами їх питомої ваги у загальній кількості суб'єктів господарювання в економіці області (табл. 5). При цьому, попри прогресивність такої організаційної форми господарювання, як акціонерні товариства, їх кількість зменшилась за 5 років з 25,5% до 21,67%, фермерські господарства зменшились з 40,33% до 38,06%. Водночас "швидкість" зміни їх питомої ваги залишилась практично рівномірною (табл. 5).

Таблиця 6. Середні індекси цін

Назва галузі промисловості	Роки				
	2007	2008	2009	2010	2011
Промисловість	111,93	123,06	106,53	112,55	112,87
Добувна промисловість	113,85	132,87	102,23	129,66	119,82
Переробна промисловість	110,58	120,88	108,78	110,10	109,39
з неї:					
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	109,71	112,13	111,55	109,48	106,37
Легка промисловість	103,48	107,60	107,17	104,82	106,53
Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	104,05	110,69	105,79	101,63	110,88
Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	101,88	110,58	106,59	105,93	104,83
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	111,53	114,41	118,82	118,26	117,66
Хімічна та нафтохімічна промисловість	108,66	125,78	113,98	104,71	111,63
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	120,11	120,15	103,47	102,99	109,21
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	113,88	137,56	107,29	115,08	111,71
Машинобудування	106,56	114,39	104,20	107,13	105,63
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	117,11	127,27	99,92	114,10	119,71

Однак множина організаційно-правових форм суб'єктів господарювання ще не свідчить, що вони однаково ефективні для економіки України, регіону чи працюючих у них найманих робітників. Тому, необхідно здійснювати аналіз впливу кожної галузі й по кожній із форм господарювання та визначати їх вплив на рівень зростання обсягу виробництва на 1-го працюючого. Це надасть можливість обирати та підтримувати появу і функціонування найбільш ефективних з них.

Оцінка результатів структурних змін по результатуючим показникам промисловості області не може бути повною без врахування тенденцій змін цін виробників продукції, які представлені в табл. 6.

Дані, наведені в таблиці 6, показують, що індекси цін за період 2007—2011 рр. мають стійку тенденцію до зростання. Тобто, зростання обсягів виробництва та реалізації продукції в області відбувалось переважно за рахунок зростання цін. При цьому темпи зростання цін суттєво перевищували темпи зростання обсягів виробництва.

Порівняння тенденцій росту основних соціально-економічних показників економіки області і результатуючих економічних показників галузей регіональної економіки засвідчує їх недостатню участь у формуванні сталості економічного розвитку. Водночас визначення залежності величини валового регіонального продукту на одного працюючого за допомогою парної кореляційно-регресивної моделі (розрахунків коефіцієнту еластичності), що здійснювалось за формулою (1), від показників ефективності використання основних фондів, обігових коштів і чисельності зайнятого населення показало тісний зв'язок, пряму залежність і суттєвий вплив підвищення ефективного використання ресурсів на темпи його зростання. Так, наприклад, за рахунок збільшення показника обігу оборотних коштів в області на 1%, ВРП міг бути збільшеним на 1,24%; зниження кількості безробітних підвищило б величину ВРП на суму, яку здатна створити кількість людей, що отримали статус працюючих. При цьому зменшаться витрати держави на виплату безробітним фінансової допомоги. Величина зростання ВРП від збільшення на 1% економічного активного населення складе 1,013%.

$$E = f'(x) \cdot \frac{x}{y} = \frac{b \cdot \bar{x}}{a + b \cdot \bar{x}} \quad (1)$$

$$\text{де } b = \frac{y \cdot \bar{x} - \bar{y} \cdot \bar{x}}{x^2 - \bar{x}^2}; \quad a = \bar{y} - b \cdot \bar{x}.$$

Збільшення продуктивності праці працюючих на 1% може збільшити ВРП на 1,004%.

Вищезазначене свідчить, що нерівномірні і незбалансовані структурні зміни в економіці регіону суттєво знижують темпи руху процесів економічного розвитку. Їх більш глибоке вивчення, аналіз і врахування в Стратегіях і Планах структурної політики дозволить суттєво впливати на темпи економічного розвитку шляхом здійснення обґрунтованих структурних заходів.

Активізація структурних позитивних змін і оцінка адекватності структурних зрушень концепції сталого розвитку обумовлює необхідність удосконалення методології системного структурного аналізу елементів економіки регіону, оцінки тенденцій розвитку інституцій, які впливають на цей процес (структура власності, структура регіональних, у тому числі фондових ринків, система ціноутворення, система кредитування) з врахуванням ефективних рамок структурних перетворень, які повинні якісно моніторуватися й знаходитись під постійним контролем.

ВИСНОВКИ

Порівняння основних соціально-економічних показників ряду областей України показало, що кожен регіон має свою економічну специфіку, свою секторальну структуру, має пе-

реважаючи того чи іншого сектора економіки, власну логіку розвитку, різний рівень централізації і децентралізації регіональної влади, відрізняється динамікою попиту і продуктивністю праці і своїми можливостями зростання. Тому механізм формування й підтримки рівня структурної досконалості та напрями структурної перебудови також будуть відрізнятись.

Визначення раціональних структурних параметрів регіональної економіки дозволить створити й обґрунтувати межі стійкості економіки до зовнішніх умов і побудувати механізм її забезпечення. Підтримка раціонального рівня структурної організації економічних систем регіонів, зокрема матеріального виробництва, соціальної та інших сфер будуть сприяти зниженню виникаючих проблем розвитку, зменшенню впливу руйнівних сил; уможливають збалансування усіх видів ринків; призведуть до підвищення регіональної й міжрегіональної кооперації та зміцненню регіональних й міжрегіональних зв'язків; та виявлять нові фактори успіху.

Подальшими напрямками досліджень вирішення проблем ефективної структурної модернізації економічних систем регіонів та їх промислового комплексу повинна стати розробка методичних засад побудови структурних пропорцій розвитку, розробка моделі їх регулювання й оновлення з метою запровадження та ефективного використання структурних чинників подальшого соціально-економічного розвитку.

Література:

1. Амоша О.І. Структурні реформи економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України: монограф.; [О.І. Амоша, С.С. Аптекарь, М.Г. Білопольський, С.І. Юрій та ін.] / ІЕПНАН України, ТНЕУ МОНМС України. — Тернопіль: Екон. думка ТНЕУ, 2011. — 848 с.
2. Мельник А.Ф. Система інституційного забезпечення структурної трансформації національної економіки: сутність, характеристики та проблеми формування. / А.Ф. Мельник // Вісник Тернопільського національного економічного університету. — 2012. — № 2. — С. 7—18.
3. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки (Теоретико-методологічний аспект). Наукова монографія / С.А. Єрохін. — К.: Видавництво "Світ знань", 2002. — 528 с.
4. Державна служба статистики України. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Головне управління статистики у Дніпропетровській області. — Режим доступу: <http://www.dniprostat.gov.ua/>

Стаття надійшла до редакції 27.03.2013 р.